

Odnos prema slobodi, tiraniji i europskim silama u djelu "Smrt Smail-age Čengića", Ivana Mažuranića

Smolčić, Ivona

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:350182>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

IVONA SMOLČIĆ

ODNOS PREMA SLOBODI, TIRANIJI I EUROPSKIM SILAMA U
DJELU *SMRT SMAIL AGE ČENGIĆA*, IVANA MAŽURANIĆA

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

IVONA SMOLČIĆ

Matični broj: 0009060537

ODNOS PREMA SLOBODI, TIRANIJI I EUROPSKIM SILAMA U
DJELU *SMRT SMAIL AGE ČENGIĆA*, IVANA MAŽURANIĆA

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: Prof. dr. sc. Goran Kalogjera

Rijeka, 2016.

SADRŽAJ

1. METODOLOGIJA.....	1.
2. UVODNA RIJEČ – IVAN MAŽURANIĆ – LIK I DJELO.....	3.
3. <i>SMRT SMAIL-AGE ČENGIĆA</i> – KONTEKSTUALIZACIJA.....	7.
4. IVAN MAŽURANIĆ I EUROPSKE CENTRALISTIČKE SILE.....	15.
4.1. J. G. HERDER I NJEGOVE IDEJE U DJELIMA IVANA MAŽURANIĆA.....	15.
4.2. ODNOS PREMA EUROPI U DJELU IVANA MAŽURANIĆA.....	29.
5. ZAKLJUČNA RIJEČ.....	51.
6. SAŽETAK.....	53.
7. POPIS LITERATURE.....	54.

1. METODOLOGIJA RADA

Pristup izradi ovoga rada temeljio se na iščitavanju i selektiranju mnogobrojnih književnih teorija, povijesnih činjenica relevantnih za kontekst autora Ivana Mažuranića i njegova epa *Smrt Smail-age Čengića* te kritičkih osvrti prema mjerilu relevantnosti i svekolikog značaja za konkretan rad.

Prije svega rad se dotiče lika i djela hrvatskoga književnika i političara, Ivana Mažuranića te se nastoji osvijetliti njegov književni put prema epskoj pjesmi.

Nadalje ideja slobode u opoziciji spram tiranije usko je područje interesa svih ilirističkih književnika pa tako i Ivana Mažuranića. Dok je Mažuranić svojim epom, *Smrt Smail-age Čengića*, na razini fabule prikazao oružani sukob između Turaka i Crnogoraca, dubinska je potka djela fokusirana na spomenutu idejnu podlogu, čime djelo postaje relevantnim reprezentom ilirističke funkcionalne književnosti, što je unutar rada istraženo ne samo interpretacijom autorovih stihova već i književnoteorijskim radom, za temu Mažuranića, nezaobilaznih autora poput, u prvom redu Milorada Živančevića i Antuna Barca. Radom se analitički i argumentirano navode teorije kojima se ovjerava sve maločas rečeno, potkrijepljeno citatima iz autorova djela. Također rad će prikazati i kako se Mažuranić, poput inih svojih suvremenika, u kontekstu bavljenja spomenutom idejnom preokupacijom, ugledao na njemačkoga filozofa Johanna Gottfrieda Herdera.

Osim spomenute problematike Mažuranić se unutar svojega djela dotakao i centralističke Europe, koja se oglušila na nevolje unutar kojih se slavenski narod našao. Dakle interpretacijom autorovih stihova radom se nastoji ne samo ovjeriti spomenutu tezu već i prikazati na koji je način autor izrazio kritiku hegemonijskih sila koje su svojom indiferentnošću nanijele golemu štetu, u konkretnome slučaju Crngorcima, odnosno svim slavenskim narodima na koje Mažuranić implicira.

Također rad se referira i na moralnu poantu koju Mažuranić vješto iznosi razvojem lika glavnoga protagonista, Smail-age, a koja je prisposobiva sa svekolikim životom što epskom djelu pridaje i odgojnu dimenziju.

Na koncu, rad iznosi zaključak zašto je Mažuranićev ep relevantan ne samo za kontekst hrvatske književne povijesti već i za svekoliku činjeničnu povijest slavenskih prostora, a kao takav aktualizira se i u kontekstu sadašnjosti.

2. UVODNA RIJEČ – IVAN MAŽURANIĆ – LIK I DJELO

Pjesnik, političar i državnik rođen 11. kolovoza 1814. godine u Novom Vinodolskom, malome sjevernojadranskom mjestu, poznatome po sastavljanju i potpisivanju *Vinodolskoga zakona* iz 1288. godine. Novljanska obitelj Mažuranić pustila je neizbrisiv trag unutar hrvatske kulturne povijesti. Stoga su pored Ivana, poznati još i braća mu Matija, autor prvoga hrvatskog putopisa *Pogled u Bosnu* i Antun, filolog i autor gramatike *Slovnica hrvatska*, autor prvoga hrvatskog izdanja *teksta Vinodolskoga zakona* te jedan od prvaka ilirskoga pokreta (usp. Ježić 25: 2011).

Ivan Mažuranić svoje je osnovno školovanje stekao u Novom Vinodolskom, gdje je završio tzv. trivijalku i to na njemačkome jeziku, a nastavio ga u Rijeci, gimnazijskim i u Zagrebu, fakultetskim obrazovanjem. Već se kao osamnaestogodišnjak istakao svojim doprinosom članstvu ilirskoga pokreta. Radio je kao docent pri humanističkoj katedri u zagrebačkoj Višoj gimnaziji, potom u Karlovcu kao odvjetnik, a poslije i kao državni nadodvjetnik, dok je upamćen i kao predsjednik *Matice ilirske i hrvatske*, predsjednik Hrvatskoga sabora i dvorski kancelar, saborski zastupnik, predsjednik Hrvatskoga sabora te prvi ban pučanin. Kao takav u narodu upamćen je kao *arhitekt moderne Hrvatske*. Mažuranić je dakle uveo opću obvezu školovanja, otvorio *Zagrebačko sveučilište*, utemeljio *Zemaljsko kulturno i zdravstveno vijeće*, donio *Zakon o slobodi tiska* i *Zakon o slobodi zbora*, odijelio političku upravu od sudstva, ukinuo tlaku, utemeljio *Zemaljski statistički zavod*, *Zavod za umobolne*, *Kazneni zavod*, *Gospodarsko učilište*, *Narodni muzej* i drugo. Preminuo je 1890. godine u Zagrebu, gdje je i sahranjen (usp. Babić 2011: 29 – 35).

Svoje je književno stvaralaštvo još kao gimnazijalac započeo pjesmom *Pozdrav Vinodolu*¹, a nastavio prvim objavljenim, rodoljubno intoniranim djelima:

¹ Objavljeno 1830. godine u Zagrebu.

*Primorac Danici*², *Doktoru Gaju*³, *Vjekovi Ilirije*⁴, *Riječ bratinska*⁵, *Predjem slavjanskim*⁶, *Javor*⁷, *Javor i tamjanika*⁸ te ljubavnoj poeziji *Mojoj*⁹. Autor je i jedine svoje budnice naslovljene *Davorija*¹⁰. Mažuranićev jezik obiluje ne samo čakavizmima već i kajkavskim provincijalizmima, ali i starim imeničkim oblicima, starim zamjениčkim oblicima, starim glagolskim oblicima i umjetnim poretkom riječi (usp. Živančević 1988: 140). Primjer Mažuranićeve sklonosti zamršenoj inverziji i kajkavizmima njegova je prvoobjavljena pjesma *Primorac Danici*:

O koja davnim vedroga djedovom

Kazati lica, niti maglovitih

Noći vremena razapesti

*Zvijezdo, milum ne mogaše lučjum!*¹¹

Posebno se ističu stihovi pjesme *Javor i tamjanika*, ispjevane narodnim epskim desetercem:

Nije visok tko na visu stoji,

Nit je velik tko se velik rodi,

Već je visok tko na nizu stoji,

² Objavljeno 1835. godine u Zagrebu.

³ Objavljeno 1835. godine u Zagrebu.

⁴ Objavljeno 1838. godine u Zagrebu.

⁵ Objavljeno 1847. godine u Zagrebu.

⁶ Objavljeno 1835. u Zagrebu

⁷ Objavljeno 1939/1940. godine u Zagrebu.

⁸ Objavljeno 1940. godine u Zagrebu.

⁹ Objavljeno 1838. godine u Zagrebu.

¹⁰ Objavljeno 28. lipnja 1841. godine u Karlovcu.

¹¹ Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica sprska, Novi Sad, 1988. str. 159.

I visinom nadmaša visine,

A velik je tko se malen rodi,

*A kad pane golem grob mu treba.*¹²

Pjesme je nakon njegove smrti sabrao i objavio sin mu Vladimir Mažuranić. Pored spomenutih literarnih djela autor je i dokumenta *Manifest naroda hrvatsko-slavonskog*¹³. Publici je poznatiji kao autor prve hrvatske političke proze *Hrvati Mađarom*¹⁴ te epom *Smrt Smail-age Čengića*¹⁵. Također, upravo je njegova dopuna četrnaestoga i petnaestoga pjevanja Gundulićeva *Osmana*¹⁶ doživjela književnu legitimizaciju i objelodanjivanje. Čak je i Ante Starčević, inače Mažuranićev najoštrij kritičar, iskazao svoje pozitivno mišljenje o Mažuranićevoj dopuni Gundulićeva epa: (...) *dva pjevanja u Gunduliću dopadoše mi se za neiskazati. Ne mogoh se iščuditi kako je pjesnik, vezan tuđom, Gundulićevom osnovom, tuđim, njegovim duhom, i tako savladao sve teškoće, tako da je preteško razabrati njegova pjevanja od Gundulićevih*¹⁷. Mažuranićev sin Vladimir u svojim rukopisima otkriva kako je njegov otac ljubio narodnu pjesmu, no prezirao je njihovo prikupljanje. Mažuranić je zapisivao narodne pjesme s područja rodnoga Vinodola, Metlike, Krašica, Volavja, Ribnika i Jastrebarskog (usp. Živančević 1982: 208). Također Mažuranić je s braćom Antunom i Matijom prikupio zbirku narodne poezije s područja svojega

¹² Živančević, Milorad, Matica sprska, Novi Sad, 1988. str. 158.

¹³ Objavljeno 1848. godine u Zagrebu. Smatra se stožernim dokumentom hrvatske četrdesetosme.

¹⁴ Objavljeno 1848. godine, a predstavlja krucijalan preporodni programatski tekst gdje autor ističe svoje stavove o važnosti društvene jednakosti.

¹⁵ Objavljeno 1846. godine u zagrebačkome almanahu *Iskra*. Građa djela temelji se oko pogiblje turskoga junaka i hercegovačkoga paše Smail-age Čengića u sukobu s hercegovačkim Crnogorcima.

¹⁶ *Osman* je povijesno-romantični ep Ivana Gundulića, objavljen 1826. godine u Dubrovniku. Tematska okosnica život je i vladavina turskoga sultana Osmana II.

¹⁷ Barac, Antun: *Mažuranić*, Matica hrvatska; Zagreb, 1945. str. 124.

zavičaja, od kojih su poznatije sljedeće: *Knjigu piše Deli-aga, Šator penje ban Selula, Šeće Marko Kraljeviću* (usp. Živančević 1982: 210). Poticajem Mažuranićevu prikupljanju epske građe i napose njegovo književno djelovanje u pogledu istog prevenstveno smatra se Kačićeva pjesmarica. Naime Mažuranić je unutar patrijahalne novljanske sredine, gdje junačka narodna pjesma sačinjava esenciju duhovnoga i kulturnog života, još za djetinjstva imao prilike upoznati se ne samo sa sadržajem te književne vrste već i s njezinim ritmom. Važno je spomenuti da se Mažuranić, pored literarnih djela, bavio i lingvističkim radom čemu svjedoči *Njemačko-ilirski slovar*¹⁸. Smatramo ga prvim modernim hrvatskim rječnikom bogatoga leksikološkog sadržaja jer mnoge su ondje objelodanjene novotvorenice poslije postale dijelom aktivnoga leksika. Naspoljetku valja se referirati i na navode njegova sina Vladimira, koji kaže kako je njegov otac imao veliku knjižnicu u kojoj su bila prikupljena sva važnija djela hrvatske književnosti i stranih literatura, čime zaključujemo kako je Mažuranić svoje književno djelovanje temeljio ne samo na svojoj umjetničkoj darovitosti već i na širokomu obrazovanju i vlastitoj načitanosti (usp. Barac 1945: 62).

¹⁸ Objavljen 1842. godine, a sastavljen u suradnji s Jakovom Užarevićem.

3. SMRT SMAIL-AGE ČENGIĆA – KONTEKSTUALIZACIJA

Mažuranićevo epsko djelo, za standarde epskoga pjesništva, nevelik je spjev, koji sa svojih svega 1134 stiha nameće jezgrovitost, snažnu izražajnost te odmjerenu. Nastalo je u Karlovcu 1845. godine. Barac tvrdi kako je ep tijekom stoljeća *sačuvao svoju životnu snagu*, što se ovjerava njegovim mnogobrojnim izdanjima (usp. Barac 1945: 131). Frangeš će Mažuranićevo djelo prokomentirati riječima: *Klasicist po intimnom uvjerenju, matematičar po sklonosti i shvaćanju proporcije, Mažuranić je težio za izrazom koji će biti kristalno jasan, što ovdje doista znači u kamen sječen*¹⁹. Tematska je okosnica djela borba protiv tiranije, dok je sadržaj spoj činjeničnih događaja i književnikove umjetničke misli. Živančević komentira kako takvi svrhoviti tekstovi nastaju u točno određenome razdoblju, koji se u kontekstu slavenskih naroda naziva preporodnim i u vezi je s buđenjem nacionalne svijesti te formiranjem modernih nacija unutar Europe (usp. Živančević 1982: 235). Motivika kojom djelo obiluje fokusirana je na veličanje prošlosti slavenskoga prostora, čime se dodatno potiče onodobna tendencija kreiranja kulta nacije, nadalje propagira borbu za ideale, vjeru u viši smisao postojanja ne samo pojedinca već i čitavoga naroda te na koncu i svojevrsnu svekoliku moralnu dimenziju, prikazanu vjerom u pobjedu dobra nad zlom, što se konstantno prožimlje čitavim djelom, a jezgrovito je izrečeno sljedećim stihovima:

(...) *Boj se onoga tko je viko*

*Bez golema mrijet jada.*²⁰

Ep naime progovara o pogibli proslavljenoga turskog ratnika, hercegovačkoga Ismail-age Čengića 1840. godine. Zanimljiva je biografska činjenica kako je

¹⁹ Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad, 1988. str. 191.

²⁰ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića; Agovanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 8.

sam autor čuo priču nekoga Crnogorca koji se slučajno zaustavio u Karlovcu, a koji je svojedobno sudjelovao u Čengićevo umorstvu (usp. Pavešković 2009: 86). Smatra se kako je dodatni poticaj nastanku djela bio i putopis Matije Mažuranića *Pogled u Bosnu*²¹ i to njegov neobjavljeni dio koji sadrži opise harača i turskoga nasilja. Također vrijednim predloškom smatra se i djelo *Grobničko polje*²², Dimitrija Demetra. Povijesni je Čengiće bio ratnički odgojen ali ne i tiranin, a još manje nepravedan, kako ga djelo opisuje. Spomenuti se boj zbio na Mljetičku 5. listopada 1840. godine. Svojedobno je vijest o aginjoj pogibiji objavio *Srbski narodni list*, pod naslovom *Bosna i Hercegovina 1840. (...) U Hercegovini sad je velika smutnja. Ismail-Smail aga Čengiće, onaj slavni i proglašeni junak turski, zapovjednik oružja Gadskog, poginuo je 30. rujna*²³. Ismail-aga Čengiće, hercegovački paša, poznati ratnik i vojskovođa, zajedno s Ali-pašom Stočevićem ugušio je 1832. godine ustanak bosanskoga bega Husein-bega Gradaševića, a 1836. godine proslavio se na Grahovu, gdje je pobijeno više članova crnogorske obitelji Petrović, rođaka vladike Njegoša. Stoga je drobnjački knez Đoko Malović napisao agi provokativno pismo u kojemu ga proziva slabićem jer godinama ne dolazi u Drobnojake po harač. Aga je nasjevši na provokaciju otišao put Drobnjaka, točnije na Mljetičku kod Šavnika, gdje su ga Crnogorci napali i na koncu usmrtili. Prema legendi, ubijen je metkom u potiljak, a glava mu je odrubljena i odnesena na Cetinje (usp. Kalogjera 1999: 152). Mažuranićevo su opisi u mnogome izmijenjeni, osim kod izgradnje likova age Čengiće i Mirka, koji nije bio četovođa i agin krvnik. Postojao je izvjesni Mirko Aleksić Damjanović, koji je donio Čengićevo glavu na Cetinje, usijed zbiljskoga događaja. Durak nikada nije ni postojao, a Novica Cerović nije bio Turčin, već crnogorski vojvoda, čijega je oca usmrtio Mehmed-paša Selimović. Stolac također nije bio mjesto stolovanja age Čengiće, a pogiblja se zbila na

²¹ Prva hrvatske putopisna proza, objavljena 1842. godine u Zagrebu.

²² Poema protuturske tematike objavljena 1842. godine u Zagrebu.

²³ Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad, 1988. str. 207.

Mljetičku, a ne na Gackinu polju. Također pjesnik je sasvim prikrrio Njegoševu ulogu u pripremanju i ostvarivanju osvete. Crnogorci kao simbol kolektiva uporabljeni su kao metafora s Hrvatima, dok njihovu borbu možemo ujedno poimati i kao borbu Hrvata za slobodu. Radi se o neumornoj voljnoj snazi turskoga naroda, o njihovoj nevjerojatnoj disciplini i religioznosti, napose vjerodostojnosti tradicionalnim vrijednostima, a upravo je ta tradicija onaj fenomen koji ih je vjekovima držao koherentnima i u ratnome smislu gotovo nepobjedivima. Marulić takav stav prezentira u svojoj *Juditi*²⁴, gdje nam kataloškim opisima sekvenci iz njihova života dočarava turske običajne norme, primjerice opisima vojske, kao i scena prilikom večeranja u turskomu taboru i inog. Šišgorić se pak u *Elegiji o pustošenju šibenskoga polja*²⁵ također referira na stroge turske vjerske propise, poput nejedenja mesa, što je svojevrsna žrtva koja njima predstavlja čast, čime se potkrepljuje činjenica njihove svekolike discipliniranosti. Ludovik Crijević Tuberon ponajbolji je reprezent toga stava, jer u *Komentarima o mojemu vremenu*²⁶ ukazuje kako Turci spavaju pod šatorima, piju samo vodu ili mlijeko te lako ponose sve vremenske neprilike. Upravo je nama oduvijek nedostajalo te discipline, koja je mogla proizići ponajviše iz skromnosti. Interpolacija starca koji kao svećenik progovara nastojeći educirati recepijente o važnosti simbioze unutar kolektiva ne bi li se izgradilo nacionalno jedinstvo, čija nas je nedostatnost uvijek kočila pri postizanju toliko željene slobode. Mažuranićevo djelo prvenstveno sadrži elemente romantičarske poetike i to u pogledu dramske napetosti te motiva sveslavenstva, borbe protiv neprijatelja koji je tijekom prošlosti harao ovim

²⁴ *Judita* je najznamenitije djelo Marka Marulića i prvi umjetnički ep ispjevan hrvatskim jezikom. Napisan je 1501, a objavljen 1521. godine.

²⁵ *Elegija o pustošenju Šibenskoga polja* elegija je protuturske tematike, a sačinjava dio zbirke *Knjiga elegija i pjesama*, najstarije hrvatske pjesničke inkunabule, objavljene u Veneciji 1477. godine.

²⁶ *Komentari o mojemu vremenu* najpoznatije je djelo Ludovika Crijevića Tuberona, objavljeno u Veneciji 1603. godine.

prostorima, ali i tematikom smrti (usp. Živančević 1988: 280). Personifikacija smrti u *Haraču* svjedoči općeromantičarskim književnim zasadama:

U odjeći noći crne

Prika u krvcu smrt po polju grezne;

Plahom munjom oči joj se svijetle,

A proz kosti hladan vjerat duje,

Glasom groma grozna povikuje:

*Sada kuku, sada medet, medet!*²⁷

Pretendirajući na vjerodostojnost navodi izvorne lokalitete, koji postaju mjestom sjećanja te uvodi povijesno ovjerene likove. Također kao krucijalnu činjenicu romantičarskih težnji unutar Mažuranićeva djela razabiremo demonski karakter glavnoga protagonista, Smail-age, kojega možemo dovesti u odnos s bajronskim tipom junaka, čija hrabrost biva ispunjena negativnom energijom, pa ga stoga smatramo antijunakom (usp. Nikčević 1991: 155). Byronov je utjecaj razvidan i u kontekstu izraženoga lirizma kojim je epsko djelo prožeto. Primjer je za to, pored drugoga pjevanja obavijenog noćnom atmosferom, dakako i svećenikov monolog tijekom trećega pjevanja, koji možemo promatrati iz vizure svojevrstne lirske pjesme posvećene domovini i vjeri. Također zajednički je element pjesnikovo čestotno obraćanje recepijentu strastvenoću svojega kazivanja, kao što je slučaj i kod Mažuranića (usp. Barac 1945: 255). Također valja spomenuti kako je Mažuranić prikazao i svekoliko stanje života Crnogoraca, čemu mu je pri pomoći moglo biti i djelo Matije Mažuranića, *Pogled u Bosnu*, gdje je podrobno prikazan značaj bosanskih Turaka, način na

²⁷ Živančević, Milorad: Mažuranić, Matica srpska, Novi Sad, 1988, str. 278.

koji se ponašaju tijekom jela, njihov pogled na žene te napose osjećaji kršćana pod turskom vlasti: *U Bosni nije nitko vlastan od svoga imanja; paša može svakomu oduzeti sve, što ima, pak dati komu hoće*²⁸. Ili primjerice: *Svaki čovjek je vlastan ubiti svoju ženu, kad hoće i svaki gospodar svoga slugu, za najmanju pogrešku, osobito ako je krstjanin*²⁹. Što se pak samoga epskog kazivanja tiče, autor odstupa od klasičnih i antičkih uzora činjenicom da nas u djelo uvodi *in medias res*, a ne zazivanjem muza. S druge pak strane, mitološke natruhe pronalazimo i uslijed piščeva kreiranja drugoga pjevanja, no iste ne možemo klasificirati kao ilirističke, drugim riječima rečeno, kao one koje za sobom donose neku funkcijsku, programatsku vrijednost, već isključivo one koje su u službi artefificijelnosti. Zanimljiv je i jezik kojim se autor koristi, a koji obiluje ne samo arhaizmima (*kob* – udes, sudbina) i historizmima (*čalma* – dio agine odore) već i turcizmima (*aga* – gospodar) i islamizmima (*aman* – milost), a poziva se i na antičku tradiciju, klasičnu za epsko oblikovanje u primjeru spominjanja *Hada*. Ne zaobilazi ni Homera i to prilikom pozivanja na junaka *Ilijade*, Hektora, a rusizam je prisutan u imenu starca Duraka, a što izvorno označava *glupana*³⁰. Sve nas to navodi na zaključak kako je Mažuranić pribjegavao pjesničkome jeziku, izbjegavajući pritom pučki, ali i jezik Karadžićevih narodnih pjesama. Stihovi kojima Mažuranić pribjegava jesu osmerac, i to prilikom dinamičnoga pripovijedanja, i deseterac, kojim se koristi u svrhu polaganog opisivanja, odnosno retardacijskih elemenata djela. Upravo se tom praksom spajaju dubrovačka i narodnousmena književnost. Međutim Mažuranićeve osmeračke stihove valja sagledati i kroz prizmu novljanske narodnousmene baštine. Budući da su Mažuranić i njegova braća sakupljali narodnousmene pjesme, neprijeporno je kako su upravo iste utjecale na

²⁸ Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad, 1988. str. 223.

²⁹ Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad, 1988. str. 223.

³⁰ Tumač riječi, *Smrt Smail-age Čengića*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 60.

oblikovanje njegova pjesničkoga identiteta. Te pjesme u pravilu započinju akcijom u sadašnjosti, nakon čega slijedi monolog ili dijalog, primjerice:

Šator penje ban Sekula

Na planini na Papuči,

Na vilinom igrališću,

Sokolovom padališću.

Na vučjem vijališću,

Na hajdučkom sastališću.

Govori mu bijela vila:

Ne penj šator, ban Sekula.

Na planini na Papuči,

Konje ću ti sakatiti,

A junake pomoriti.³¹

Također valja spomenuti i pjesničke figure kojima Mažuranić pribjegava tijekom gradbe svojih stihova, a to su elipsa:

(...) Al mrijet za Hristovu vjeru svetu

Teško nije, tko se za nju bije.³²

³¹ Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad, 1988. str. 210.

³² Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad, 1988. str. 227.

Kao i klasična metafora:

*Prizorom žalosnijem gnjevno svoje pasu oko.*³³

Nadalje zanimljiv je i asidentonski stih:

Gvožđa, otrov, konop, nože,

Palu, oganj, kolac grozni,

Ulje vrelo i sto muka

*U čas jedan junak smišlja.*³⁴

Personifikacija:

I stotinu inijeh srda,

Ponositu štono u srcu,

*Krvavijem nokti gnjezdo riju.*³⁵

Mitološka personifikacija:

Ne boje se Slovinkinje vile,

Uz šestoper da će poginuti;

Pače znadi da gdje njega nije

³³ Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad, 1988. str. 229.

³⁴ Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad, 1988. str. 229.

³⁵ Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad, 1988. str. 234.

*Tu ni pjesan slovinska ne zrije.*³⁶

Znamenita je i simbolika koju Frangeš razabire unutar sljedećih stihova: *A krn mjesec o po neba trepti*³⁷. Naime krnj mjesec asocira na mladi mjesec, koji je paralela na Turke, no valja spomenuti kako je polumjesec sa šesterokutnom zvijezdom ujedno bio i ilirski simbol, pa možemo zaključiti kako je Mažuranić na trenutak sjedinio zakrvljene strane (usp. Živančević 1988: 269).

Također Mažuranić se referira i na književnouslymeni oblik kletve, odnosno svojevrstne opomene stihom: *Boj se onoga tko je viko bez golema mrijet jada.*³⁸

³⁶ Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad, 1988. str. 271.

³⁷ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008. str. 46.

³⁸ Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad, 1988. str. 228.

4. IVAN MAŽURANIĆ I EUROPSKE CENTRALISTIČKE SILE

4. 1. J. G. HERDER I NJEGOVE IDEJE U DJELIMA IVANA MAŽURANIĆA

Početni zanos velikim idejama i projektima ujedinjenja mnoge je ilirce privukao još tijekom studentskih dana. Mnoge su se globalističke koncepcije temeljile na promišljanjima europskih mislilaca toga doba među kojima se posebno ističe njemački teolog, filozof, književnik, književni kritičar i lingvist, Johann Gottfride Herder³⁹. Budući da su se mnogi intelektualci inficirali spomenutim idejama, preuzimali su temeljne koncepte već utvrđenih mislilaca, koje su poslije prilagođavali konkretnim potrebama svojega naroda⁴⁰. Bez obzira na to što se početni globalizacijski projekti nisu uspjeli realizirati, potakli su procese usmjerene prema nacionalnoj identifikaciji koja u kontekstu Hrvata svoj vrhunac doživljava u devetnaestome stoljeću (usp. Štoković 2009: 750). Mažuranić također biva oduševljen integracijskim tendencijama unutar europskoga kontinenta, čemu svjedoči i njegov pjesnički uradak *Velika Ilirija* u kojoj prezentira svoje ilirske ideje, pa Reinhard Lauer⁴¹ djelo svrstava u red ilirskih manifesta. Lauer zamjećuje kako se Mažuranić oslonio na Herderovu sliku Slavena, što ovjeravaju stihovi koji Slavene opisuju kao miroljubiv, radišan i bogobojazan narod, čime ih na svojevrsan način hvali i ujedno odnosno u pogledu gradbe likova, pozitivno polarizira (usp. Štokčević 2009: 752), što je razvidno unutar sljedećih stihova:

³⁹ Johann Gottfried Herder, njemački književnik, 1744-1803.

⁴⁰ Prvenstveno se odnosi na ideju stvaranja Velike Ilirije koja bi uključivala Jadran, Alpe, Dunav i Crno more bez obzira na pripadajuće joj narode. Ideja je poslije ograničena na državu svih slavenskih naroda, potom onih južnoslavenskih i na koncu jugoslavenskih prostora (usp. Balta 2011: 189 – 213).

⁴¹ Reihard Lauer, njemački slavist, 1935-

(...)Ah, ugodno prem je ovom

Rodu u zlijedi pomoć biti

I potprijeti vlašću novom

*Narod tako prije čestiti.*⁴²

Također Mažuranić se na Herderove svjetonazore referira i prilikom pisanja dopune Gundulićeva *Osmana* i to izražavajući kritiku spram Slavena, koji su zbog nesloge i egoizma od gospodara postali robovima *željni s ovcom travu pasti*⁴³, a koji će tek uz pomoć buduće bratske ljubavi i sloge izići iz ropstva:

(...)I ropstvo će tvoje iz tmina

Na gospodski dan iziti

kad paklenijih dno dubina

*Bratinska se ljubav hiti (...)*⁴⁴

Mažuranić svoj stav upotpunjuje stihovima:

(...)Robovi su tvi junaci,

tvoji sebri, tva gospoda,

Robovi su tvi vještaci,

*I svi tvoga ki su roda.*⁴⁵

⁴² *Danica ilirom, danku i vladatelju*, nav. djelo, str. 85.

⁴³ Mažuranić, Ivan: iz dopune *Osmana*, XV, stih 467/68, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1964. str. 105.

⁴⁴ Mažuranić, Ivan: iz dopune *Osmana*, XV, stih 492, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1964. str. 105

Dakle možemo zaključiti kako je problematika ropstva unutar kojega su se Slaveni, napose Hrvati, našli neiscrpna Mažuranićeva inspiracija. Predočenim stihovima Mažuranić zadržava zdrav odnos spram realnosti, on dakle ne pribjegava utopijskome oplakivanju vlastite sudbine već izražava konstruktivnu kritiku i vlastitim redovima. Jer ništa nije samodato, a hrvatski se narod tijekom povijesti nije odveć potrudio oduprijeti se onodobnim centrima moći i ostvariti svoj san o konačnoj slobodi i napose neovisnosti. Također s obzirom na predočene stihove, koje usporedimo li s kasnije nastalim epom *Smrt Smail-age Čengića*, zaključujemo kako Mažuranić koncept mirnoga i samozatojnoga Ilira s početka svojega književnog djelovanja na vrhuncu pretvara u odrješitog Smail-agu Čengića, dok ilirski prostor granične neodređenosti sužava na konkretan lokalitet Crne Gore. Upravo stoga možemo reći kako je pribjegao prototipu Ilirca, odnosno Slavena ne samo u kontekstu glavnoga protagonista već i prostornoga okruženja, koje odudara od ranije opjevane idile slavenskih prostora, kakav je opisan u djelu *Velika Ilirija*:

(...)U hlađenom vrhu naših gora

U vrhu travnih zelenih prostora

Gdje se prodol malen hum obara

Gdje se sliša od potoka mil

Ramon, kud mu bistar talas cvili

Krotka stada u vremenu stara

U raskošnoj slobodni skakahu

⁴⁵ Mažuranić, Ivan: iz dopune *Osmana*, xv, stih 501, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1964. str. 105.

*radosne danke provađahu (...)*⁴⁶

Čitava je ta transformacija uzrokovana Mažuranićevim tendencijama da centralističkim europskim silama dokaže ozbiljnost aktualnoga stanja u kojemu su se našle slavenske zemlje pored turske hegemonije. Stanje koje nije nimalo idilično, već poput agine teške naravi ocrtava teškoću bremena koji raja nosi vojevajući slobodu. Primjerice:

Gacka polje, lijepo ti si,

Kad u tebi glada neima.

Ljuta glada i nevolje ljute!

Al te jadno danas pritisnuli

Krvni momci i oružje svijetlo,

bojni konji, bijeli čadorovi,

*Teška gvožđa i falake grozne.*⁴⁷

Dakle prvenstveno razvidna je mijena Mažuranićeva pjesničkoga jezika. Dok se u ranijim djelima divi bukoličkoj ljepoti krajolika u kasnijoj fazi ne zanemaruje iskazati svoj pijetet prema prirodnoj datosti ljepote, ali biva toliko okupiran realnom nevoljom da je fokus posvemašno premješten na prikaz problema ne bi li se što intenzivnije verbalizirao i time polučio što izravniju poruku adresatu. Adresat je dakako Europa, koja se oglušila na činjenično stanje i time dodatno ponizila svakoga pojedinca crnogorske strane o kojoj Mažuranić piše,

⁴⁶ Mažuranić, Ivan: *Velika Ilirija, prva kitica, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zora i Matica hrvatska, Zagreb, 1965.

⁴⁷ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 29.

referirajući se pritom i na vlastiti, ali i svaki potlačeni narod. No, o tome će biti više riječi tijekom daljnjega teksta.

Dakle spomenuti J. G. Herder, koji je po Babiću izvršio golem utjecaj na Mažuranića u kontekstu buđenja nacionalne svijesti i stvaranje nacionalnoga identiteta, propagirao je ideje o pravu svakoga naroda na vlastiti razvoj, obazirući se pritom na njihovu tešku prošlost i sadašnjost te iskazujući nadu u svijetlu budućnost te oslanjajući se na značaj jezika i književnosti kao konstitutivnoga elementa nacionalnoga identiteta (usp. Babić 2008: 196). Herder je svojim težnjama za aktiviranje ekonomskih, vojnih, duhovnih i kulturnih potencijala pružio inspiraciju legitimizaciji ciljeva obrazovanom sloju ilirskoga građanstva, prvenstveno studentima. Po Babiću Mažuranić se s Herderovom svjetonazorskom ostavštinom upoznao još za vrijeme svojega školovanja u Rijeci, Zagrebu i Szombathelyu. U svojem djelu *Ideje za filozofiju povijesti čovječanstva*⁴⁸ Herder iskazuje pohvalu slavenskome karakteru te predviđa svijetlu budućnost Slavenima unutar nove Europe (usp. Babić 2008: 103 – 130). Mažuranić vješto slijedi Herderov smjer uvodeći lik starca svećenika, koji će svojim monologom istaći:

Djedi vaši za nj lijevahu krvcu

Oci vaši za nj lijevahu krvcu

Za nj vi isti krvcu prolijevate:

Za vas draže u svijetu neima.

Oro gnijezdo vrh timora vije,

*jer slobode u ravnici nije.*⁴⁹

⁴⁸ Objavljeno 1774 godine; djelo utvršuje postavke povijesti kao znanstvene discipline.

⁴⁹ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, 2008. str. 22.

Stihovi nam predočavaju Mažuranićevo pozivanje na tešku, ali ponosa vrijednu prošlost, na aktualno nezavidno stanje i na budućnost, za čiju se dobrobit valja namučiti. No, ujedno ne zaboravlja odati laudu slobodi, što veličaju estetski doručeni opisi pejzaža što pak sintetizira jak individualan naboj ilirizma i muževnost epske pjesme. Stoga svećenikov monolog nije samo moralno konotiran već u formalnome smislu nudi svojevrsan vrhunac pokretačke snage unutar djela (usp. Živančević 1988: 286). Pjesnik nastavlja:

(...)Praha imaš, olova ti dosti;

Desnica je jaka u junaka.

Ispod vjeđa oko sokolovo;

U prsijeh vruće srce kuca;

Vjera e tvrda, njom okrenut nećeš;

Pobratima pobratim te pazi;

Vjerna muža grli žena vjerna;

Dar ti djelom plemenita pjesma;

Gvožđa l trebaš? Ture ti ga nosi:

Evo svega što ti srce prosi.⁵⁰

Dakle iako je put do predstojeće slobode težak, što Mažuranić ne zaobilazi realno opisati, jača od nevolje upravo je hrabrost, kao i pozitivan stav. Pozitivan je stav iskazan maločas predocnim kataloškim nabranjanjem svega što raji stoji na raspolaganju ne bi li ih osnažilo na stupanje u akciju borbe. Mažuranić dakle Herderove izvorne ideje posvećene Slavenima prenosi na kontekst Ilira, odnosno

⁵⁰ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 22.

na južne Slavene. Herder je stoga u prvome redu humanist, koji smatra kako je čovjeku kao pojedincu, ali i čitavim narodima dat prostor slobode izbora i djelovanja, kao bazične predispozicije života ljudske vrste. Upravo se taj Herderov stav može povezati s Mažuranićevim slobodarskim tendencijama u djelu *Smrt Smail-age Čengića*. Spomena se tendencija iščitava na trima razinama. Ne samo u kontekstu kolektivne slobode, kao krajnjega cilja crnogorskoga naroda već i u kontekstu lika Novice Cerovića te napose unutar djela u cjelini. Dakle potlačeni kolektiv istančanih moralnih vrlina čitavo se vrijeme diči svojom neumoljivom snagom volje:

Podiže se četa mala

Na Cetinju Gore Crne

Malena je, ali hrabra

U njoj jedva sto junaka

Ne junaka biranijeh

Po obličju ni ljepoti

*Već po srcu junačkome*⁵¹ (...)

(...) *Pod opankom hrabre djece*

Podaje se vrlet tvrda

A vrletana nize brda

(...) *Vjerna uz druga drug koraca*

Nerazlučno, vjerno i tvrdo (...) ⁵²

⁵¹ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, 2008. str. 15.

(...)Stoji četa višnjeg Boga puna

Ne ko krvav nož, klijem rana

Zadaje se smrtna i teška

Već ko pero sveto i zlatno

Kojijem nebo za unučad poznu

Djela otaca bilježi viteška (...) ⁵³

S obzirom na Mažuranićeve stihove razvidno je kako se autor, iako svjestan brojčane neravnopravnosti između crnogorske čete i one turske ipak iskazuje vjeru u pravednost borbe, konačnu pobjedu i na koncu bolju budućnost kao neminovnu nagradu za moralno superiorniju stranu. Primjerice:

Podiže se četa mala

Na Cetinju Gore Crne.

Malena je, ali hrabra,

U njoj jedva sto junaka,

Ne junaka biranijeh

Po obličju ni ljepoti,

Već po srcu junačkome. ⁵⁴ (...)

⁵² Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, 2008. str. 23.

⁵³ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 28.

⁵⁴ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008.str. 15.

(...) Kojino će umrijeti

Za krst časni, kijem se krsti,

*Za krst časni i slobodu zlatnu.*⁵⁵

S druge pak strane kao što je i spomenuto, ideja slobode prožimlje se i u kontekstu lika Novice Cerovića, koji također čini dio opozicije unutar djela i to izravno u odnosu na agu Čengića. Novica, kao lik poturice i osvjetnika čini figuru antijunaka, no u odnosu na agu i on izvoljeva svojevrsnu osobnu slobodu. Mažuranić se u pogledu gradbe Novičina lika suprotstavio strogoj polarizaciji na isključivo pozitivne i isključivo negativne tipove likova. Upravo se tom praksom izbjegava ona poznata romantičarska i napose iliristička plošnost likova kao i pronicljivi pristup njihovoj konstituciji kojoj se autori odaju. Novica stoga kao takav izaziva brojne kontroverze jer biva zapravo stvarnom osobom, lišen patetičnoga isključivo pozitivnog karaktera. No, bez obzira na diskutabilnost njegovih moralnih osobina sigurno je da predstavlja jedan od centara otpora, što je za Mažuranićev ep krucijalna činjenica. Primjerice:

(...)Je hajduk il uhoda turska

Što uhodi sviloruna krda

*Il volova stada vitoroga (...)*⁵⁶

(...)Ob rame je diljku objesio

Ljut jatagan o pojasu reži

⁵⁵ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 17.

⁵⁶ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Noćnik*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 12.

I kraj njega do dva samokresa

Gujsko gnijezdo strukom prikrilio

lak opanak na noge pritego

A go rakčin na junačku glavu

Od saruka ni spomena neima

Bez saruka eto Turčin ide

Vidi mu se, ginut mu se neće

A jest nešto što ga naprijed kreće (...)⁵⁷

Novica se i sam deklarira kao junak, ne gubeći iz vida svoj zadatak kojim će izvojevati osobnu pravdu i svojevrsnu slobodu. Primjerice:

(...)Kad me pitaš, kazat ću ti pravo:

Ja sam junak od Morače hladne (...)

(...)Jedni su mi na srdašcu jadi,

što mi Čengiće smaknu Moračane;

Drugi su mi na srcu jadi,

Što mi Čengiće pogubio baba;

A treći mi na srdašcu jadi,

Što e još više: da još krvnik diše.⁵⁸

⁵⁷ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Noćnik*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 13.

⁵⁸ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Noćnik*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str.14.

Na koncu, i sam Novica doživljava spoznaju o svojim nečasnim prošlim djelima te se vraća svojem narodu, kojemu poručuje:

Bogom braćo, hrabri Crnogorci,

Ne mašajte za oružje svijetlo,

Novica sam, al ne ko prije,

Jer ne na vas nego s vami gredem.

Turskom krvi sad omastiti ruke.⁵⁹

Iako nam ostaje plamen sumnje u njegovu iskrenost jer kao poturica, postavlja se pitanje je li Novica doista izrazio kajanje za svoj nekarakteran potez pa njegov povratak unutar crnogorskih redova možemo sagledavati s aspekta Mažuranićeve težnje za konstrukcijom unutar jednoga kolektiva, sloge i oprosta ili pak dotični junak ponovno pokazuje slabost svojega karaktera i bira stranu ne mareći za ideale već isključivo za okus osvete spram age. Dok nas autor prepušta dilemi, svećenik je dokida iznijevši svoj oprost nevjerniku, kao primjer ostalima što im je činiti ne bi li im srce ostalo čisto:

(...)Vjeruj, sinko, u Višnjega Oca,

I Njegova odvijeka Sina

I trećega, milostiva Duha:

vjeruj, vjeruj, spasit će te vjera!

Reče i poli ljuta nevjernika

Pred svjedocim planinam visocim

⁵⁹ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 26.

*I njih sini četom u planini.*⁶⁰

Također o herderovskoj se ideji slobode može govoriti i u kontekstu čitavoga Mažuranićeva djela. Naime referirajući se na ideju slobode kao temeljne ljudske potrebe, zalažući se za ravnopravnost između svih naroda, narodnosti, religija, jezika i društvenih slojeva Mažuranić je prožeo Herderovu filozofiju čitavim epom. Naime autor polazi od polarizacije između antijunaka Turaka i junaka Crnogoraca, dok se istovremeno referira zapravo na čitav slavenski svijet koji se nalazi u nepravednome položaju spram agresora. Crnogorci prezentiraju pravoslavlje, čime Mažuranić iskazuje svoje liberalne stavove i nepostojanje prepreka na putu jedinstva Slavena. Također religijska je baza zanemarena i činjenicom borbe za slobodu, koja je univerzalna, imanentna svima i kao takva svima i pripada. Osobno bih spomenutu Mažuranićevu konstituciju Prvoga komentirala kao činjenicu i njegova svekolikog pa tako i političkog uvjerenja i napose djelovanja temeljenog na jednakosti, jednakopravnosti, liberalizmu i zajedništvu u svrhu sveopćega napretka. Mažuranić tako metaforički ističe karakteristike zajedništva, a ne različitosti stoga prezentira vapaj očajnika za jednim Bogom, čime apostrofira univerzalnost svojih motivskih preokupacija. Primjerice:

*(...)Za krst časni i slobodu zlatnu.*⁶¹

Ili pak plasirajući lik starca svećenika ponovno zanemaruje razlike u svrhu pravde, humanosti, sveopćega morala i krepkosti, što su vrline koje vrijede za svih. Primjerice:

⁶⁰ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 27.

⁶¹ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 25.

Djeco moja, hrabri zatočnici

*Vas je ova zemlja porodila (...)*⁶²

Inicijalnim stihovima svećenikova monologa Mažuranić, kako možemo zaključiti, implicira činjenicu kako smo svi izrasli iz istoga korijena, djeca smo ujedinjena istom nevoljom, ali i vrlinom – hrabrosti. Primjerice:

(...)Al nadasve što krš ovu kiti

Krst je časni što se nad njom visi.

On je što ve u nevolji jači;

*On milostiv što ve nebom štiti*⁶³.

Pređeni stihovi sadrže snažnu poruku ne samo već objašnjene tendencije jednakosti već i svojevršne Mažuranićeve poslanice svim slavenskim narodima kako im se valja ujediniti kako bi mogli savladati neprijatelja. Zanimariti destrukciju unutar vlastitih redova i ne dopustiti da Turčin zavede pa zavlada. Taj se stav ovjerava stihovima:

(...)Il vas tkogod uvrijedio brata;

Il nejaku dragi protivniku

Život dignuv ogriješio dušu,

Il putnu zatvorio vrata;

Il do vjeru, a krenuo njome;

Il gladnu uskratio hranu;

⁶² Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 22.

⁶³ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, 2008. str. 23.

Il ranjenu ne zavio ranu;

Sve je grijeh, sve su djela prika;

*Bez kajanje nema oprosnika.*⁶⁴

Mažuranić pritom ponovno implicira i ujedno zaokružuje svoju krucijalnu misao o ravnopravnosti i humanosti kao osnovi svake borbe pa tako i ove najčasnije – borbe za slobodu. Svi smo stoga pozvani da prvenstveno budemo ljudi, kako jedni prema drugima unutar vlastitih redova tako i u odnosu na protivnika. Dakako sve je to još jedan od načina kojom autor čini moralnu diferencijaciju između dviju zavađenih strana implicirajući na to da pobjednik mora biti kompletna osoba – ne samo u pogledu fizičke superiornosti već i u pogledu moralne svijesti, što konkretnome neprijatelju nedostaje. Na koncu zaključuje kako je jedino relevantna osobina plemenitost, koja nas svih dovodi do istoga cilja; primjerice:

(...)Čistijem srcem služiti mu valja;

Čistom dušom vrišt onom treba

*Koji vrši Bog što sudi s neba.*⁶⁵

⁶⁴ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 24.

⁶⁵ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 24.

4. 2. ODNOS PREMA EUROPI U DJELU IVANA MAŽURANIĆA

S obzirom na sve ranije rečeno zaključujemo kako je krucijalna motivika djela svih ilirskih književnika bila iznijeti sunarodnjacima i ostatku svijeta određene poruke onih koji su se našli pod turskim jaromom. Ne samo Mažuranić već i Njegoš i Prličev ulaze u red autora koji su osjećali prijetnju Turskoga Carstva i europske nezainteresiranosti spram te problematike⁶⁶. Mažuranić o turskome bijesu nad nemoćnom rajom progovara na visokoj umjetničkoj razini, stilski ujednačeno i uz obilje metaforike. Primjerice:

(...)Krcnu kolac nekoliko puta

Zviznu pala nekoliko puta

Zadrhtaše ta vješala tanka

Al ne pisnu Crnogorčad mlada,

Niti pisnu, niti zubi škrinu.

Proz poljanu mrka krvca teknu,

Niti pisnu, niti zubi škrinu.

Poljana se napuni tjelesa,

*Niti pisnu, niti zubi škrinu.*⁶⁷

Pređeni stihovi svjedoče ne samo o mučilima kojima su se Turci koristili savladavajući Crnogorce već je prikazan i način na koji su to činili. Spomenuti su i vizualni i akustični dojmovi tih događaja, a opisano je i držanje zarobljenika, u smislu njihove duboke religioznosti. Također stihovi su

⁶⁶ Misli se na Njegošev *Gorski vijenac* i Prličeva *Serdara*.

⁶⁷ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Agovanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 7.

zanimljivi i stoga što nude svojevrsnu retoričku figuru koja je psihološki motivirana, a služi pojačavanju dramatičnosti, svojevrsna gradacija napose klimaks (usp. Živančević 1988: 247). Dakle iako Mažuranić ističe kako je crnogorska raja brojčano i snagom potčinjena Turcima, on se poziva na njihovu moralnu vertikalu, koja ih istodobno osnažuje. Tako nastavlja:

(...)Već tko zovne Boga velikoga,

Tko lijepo ime Isusovo,

Ter se lasno rastadoše sa suncem,

*Zatočnici mrijet navikuti.*⁶⁸(...)

Stoga se prvotna bespomoćnost crnogorske strane i agina superiornost prelazi u dublju dimenziju, crnogorske snage i agine nesigurnosti koja mu počinje pričinjavati unutrašnji nemir. Upravo tim iskazom autor Crnogorcima pripisuje kršćanske vrijednosti kao bazu njihova svekolikog moralnog djelovanja. Otkriva i kako njima nije teško ginuti za svoju slobodu, čime glorificira identitet čitavoga naroda. Nasuprot vrlinama časti, postavlja malodušje i nesigurnost neprijatelja riječima:

(...) Ljutit aga mrko gleda,

Gdje se silom divit mora,

*Silan arslan gorskom mišu.*⁶⁹

⁶⁸ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Agovanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 7.

⁶⁹ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Agovanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 7.

Naime aga gledajući kako Crnogorci ponosno padaju ne dvojeći pored svojih principa uz misao: *Boj se onoga tko je viko bez golema mrijet jada*⁷⁰.

Mažuranić nam je stoga već u prvome pjevanju svojega epa, spomenutom *Agovanju*, ponudio esenciju čitavoga djela – a koja nas neprestano upućuje na taj odnos između fizičke i duhovne snage između Prvog i Drugog. Sve to možemo protumačiti kao karakterizaciju dvaju kolektiva, čime ponovno progovara o slavenskom položaju spram Turaka. Razvojem sadržaja djela rastače se taj odnos koji na koncu biva transformiran u odnosu na početno stajalište. Naime aga i raja polako, ali sigurno zamjenjuju uloge, pa će reći:

(...)Zar ne vidiš kako radi

Hrabar junak uspreć zimu

Što mu s one piknje male,

*Po svem tijelu mrazne valja vale?*⁷¹

Snagom i jezgrovitosti pjesničkoga jezika, uz obilje metaforike, autor nas upućuje na to kako će djelo okončati, lišavajući nas tako početne napetosti. No, nastavlja s prikazom agina karaktera koji će, da bi rasvijetlio maglu nemira pred sobom, pribjeći dodatnoj agresiji ne bi li se moralno sam pred sobom osnažio. Sve nam to ocrta psihološku potku lika, kojeg možemo protumačiti kao izvana superiornoga pojedinca, koji autosugestijama nastoji zatomiti vlastite osjećaje nemoći:

(...)A pak slušaj kako junak zbor

I strašljivce kako osto kori:

⁷⁰ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Agovanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 8.

⁷¹ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Agovanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 8.

Vaj, Durače, starče stari,
Kuda š sade, kamo li ćeš?
Sad gdje smakoh gorske miše?
Il u goru? Brđani su tamo;
Il u ravno? Na ravno će sići.
Il ćeš živjet da izgubiš glavu? (...)
(...) Penjite ga na vješala tanka,
*Neka znade što mu strah valjade.*⁷²

Razvidno je kako se aga, približavajući se vlastitome moralnom padu, otvara spram diskurza kojim vrijeđa i omalovažava svoje protivnike ne bi li tako sebe izdigao. Mažuranić nam tom leksičkom dimenzijom sugerira koliko je zapravo naizgled moćan protivnik zapravo nedostojanstven i podal, dok Crnogorci svojim mukom ovjeravaju svoju čast. Upravo se tim poigravanjem polariziranih tipova diskurza može iščitati Mažuranićeva poruka zemljama Europe – naime jal i barbarstvo jednoga Carstva i mirnoća, dostojanstvo i ustrajnost jednoga naroda spram kojega centralističke sile ne pokazuju empatiju. Autor će stoga svoj kritički stav spram indiferentnosti Europe konačno iznijeti u trećemu pjevanju, *Četi*, i to kroz usta starca svećenika. Primjerice:

(...)Ah, da vide svijeta puci ostali
Iz nizina, otkud vida neima,
Krst ov slavni, nepobijeden igda,

⁷² Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Agovanje*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 8.

Vrh Lovćena što se k nebu diže;
Pak daznadu kako neman turska,
Grdijem ždrijelom progutat ga radeć,
O te krši zub svoj zaman krši;
Ne bi tome prekrstili ruke,
Dok vi za krst podnosite muke
Nit bi vas zato barbarim ve zvali,
*Što vi mroste dok su oni spali.*⁷³

Barac će reći kako je Mažuranić predočenim stihovima oštro podvukao razliku između dvaju svjetova, onoga sačinjenog od skupine povlašćenih pojedinaca i drugog, koji čine mali borci za slobodu. Također razvidna je i borba između dvaju tipova morala, i to onoga sadističkog i žrtvenosnog u ime viših ciljeva kolektiva. Svećenikove riječi neosporna su sinteza svih ponajboljih patriotskih čuvstava koja ostaju karakteristikom svih sladoljubivih ljudi tijekom svakoga vremenskog razdoblja. Stihom *Što vi mroste dok su oni spali*⁷⁴ autor istovremeno kritizira i nastoji posramiti indiferentnu Europu te izražava pijetet palima za slobodu. Upravo nam predočeni stihovi ovjeravaju dubinu i jezgrovitost Mažuranićeva epa, a u skladu s tim i njegovu programatsku funkciju kojom se dodatno raspiruju ilirističke tendencije o kojima je ranije bilo riječi. Upravo je težnja za slobodom i otpor tuđincu uz istovremeno osvještavanje vlastitoga nacionalnog identiteta zajednička motivika poetskih misli pjesnika koji progovaraju u ime naroda okupiranih turskom hegemonijom. Doduše i toj

⁷³ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 23.

⁷⁴ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 23.

potlačenoj, ali moralno snažnijoj strani jedini je izlaz iz trenutnoga stanja oružana borba. Jer oni će svoja ljudska prava braniti na svaki raspoloživ način, no to ne znači da obje strane u tom sukobu valja etički izjednačiti. Naime esencija Mažuranićeve poruke jest u toj polarizaciji između dviju strana. On Europi otvara oči nastojeći im iskazati kako griješe omalovažavajući taj polaritet između žrtve i agresora. Također valja se obazreti i na stihove kojima je autor uveo lik svećenika u djelo pa kaže:

(...)Kad al eno onoga pastijera

Gdjeno krotak k svome stadu grede.

Ne resi ga ni srebro ni zlato,

Nego krepost i mantija crna.

Ne prate ga sjajni pratioci

Uz fenjere i duplijere sjajne,

Ni ponosnijeh zvona sa zvonika:

Već ga prati sa zapada sunce

I zvon smjeran ovna iz planine.⁷⁵

Dakle razabiremo kako autor produbljuje diskrepanciju između dviju strana. Crnogorce pritom opisuje kao skromne, krepošću osnažene i kao takve dostojne protivnike. Zanimljivi su posljednji stihovi koji spominju *sunce sa zapada*. Naime možemo reći kako se autor ponovno obraća Europi. Stih možemo polivalentno rastumačiti. S jedne strane možemo reći kako nas njima autor informira o dobu dana tijekom kojega se data scena odvija pa ako je sunce na

⁷⁵ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 20.

zapadu dočarava se ugođaj sutona, čime se pocrtava ranije spomenuta romantičarska potka djela. No, sintagma sunce sa zapada može sadržavati smisao jednakovrijednosti crnogorske raje sa zemljama zapadne Europe jer kao civiliziran narod, okrijepljen snagom koju ne ističe svojom kićenom vanjštinom za razliku od Turaka, a moralom kojim se vodi, a koji propagira lik svećenika, doprinosi njihovoj mudrosti čime se ponovno apelira na Crnogorce kao dio razvijene Europe koja zaslužuje njezinu adekvatnu zaštitu. Osim svega navedenog Mažuranić svoj stav prema Turcima otkriva i implicitno, i to kada unutar svojih digresija otkriva ozračje odvijanja turskoga napada na Crnogorce, pa će tako u četvrtome pjevanju, *Harač* reći:

(...)Bijeli se čadorje bijelo

Na tihotnoj mjesečini

Ko golemi grobovi pod snijegom

Oko kojijeh doba u gluho

Zli se dusi vrzu i strašnjem

Slikam plaše prolaznika noćna,

il mu uho pričinjaenom

Rikom lava i lavežom pasa

I lelekom stradajućijeh gluše.⁷⁶

Mažuranić nam pjesničkim jezikom govoreći o ozračju unutar kojeg se zbiva harač sugerira svoj stav o turskome narodu kao agresoru, koji noću crpi svoju snagu, čime dodatno mistificira čitavo zbivanje. Dakle Turcima kao

⁷⁶ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 38.

kolektivnome liku Drugog pripada spomenuta atmosfera noći, koja metaforički progovara o strahu, smrti i zlu. Atmosferu noći ujedno možemo protumačiti kao svojevrsan strah i samih neprijatelja, jer djelujući noću, oni bivaju nespremnama svojim protivnicima pogledati u lice, skrivajući tako i vlastiti strah. Svoj stav apostrofira nešto izravnije, kazavši:

(...)Grobovi su, mniš otaca,

Slovenskijeh, na daleče

Kijeh slovijaše ime slavno,

Oko kojijeh Turad divja

U po dana kano doba u gluho

Pogana se vrze i mozak

Hitri obrće, čijem, kako

Da rasplaši djecu plačnu,

Nad otažjem sreće bolje

Da ne cvili svoje jade prijeke.⁷⁷

Autor ponovno ističe nepokolebljivost, ali i agresiju kojom Turci djeluju, suprostavljajući stoga tursku neukrotivu narav pored one slavenske. Kaže kako agresoru ništa nije sveto, pa oskvrnjuju čak i grobove slavenskih junaka. Upravo time poertva antagonizam između dviju strana i dalje implicirajući na neravnopravnost sukoba, što ponovno možemo shvatiti kao apel spram Europe. Iščitavamo kako Slavene svrstava u red civiliziranih naroda, čije je dostojanstvo

⁷⁷ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 39.

ugroženo napadima neciviliziranih osvajača. Spomenutu će polarnost istaći stihovima:

(...)Gladni Tuci kano gladni vuci,

Ter plijen nokti razglabati staše⁷⁸ (...)

Napredovanjem epskoga sadržaja, autor intenzivira oslikavanje turskoga mentaliteta pa predloženi stihovi sadrže elemente animalizma kojima obojava neprijateljsku narav. Također beskrupuloznost Turaka možemo iščitati i iz stihova koji kažu:

(...)Aga stoji, ini Turci stoje,

Ter prizorom žalosnijem

Gnjevno svoje pasu oko,

I svu groznu krvi žeđu

Vlaškom krvi, vlaškom mukom gase.⁷⁹

Antagonizam između Slavena i Turaka svoju kulminaciju doživljava stihovima koji kažu:

(...)Namaknuše simita bijela

I svakome po rakije pljosku,

Ter se krijepe simitom i mesom,

A žeženijem zalijevaju bijesom.⁸⁰ (...)

⁷⁸ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 41.

⁷⁹ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 41.

*(...) Po še sluge večer večerati,
večerati, pripremat veselje,
Suhe slame i konopca tvrda,
Čijem će kadit neposlušnu raju*⁸¹ (...)

Dakle autor apelira ne samo na spomenuto barbarstvo Turaka u kontekstu ratnih borbi već i na njihovu neobuzdanost u jelu i piću, kao jednome od kršćanskih grijeha, čime se intenzivira slika dotičnoga kolektiva kao bezbožnika lišenih ikakve duhovne krepkosti. Njihova se neskromnost iščitava i Mažuranićevim opisima čadorja, kao svojevrsne oaze raskoša i grijeha:

(...)Po čadorju okol uokolo

Razastrti lijepi sazi

I dušeci vrh njih meci

Raskošno se šire i krepko

Pozivaju na razblude tijelo,

*Na razblude i na sanak tihi.*⁸²

Iskaz se nastavlja svojevrsnim kataloškim nabrojanjem siline oružja kojom neprijatelji djeluju, kao dodatnoga činitelja neravnopravnosti kojom raspolažu:

⁸⁰ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 42.

⁸¹ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 42.

⁸² Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 43.

*(...)Visi oružje svijetlo i ljuto:
Smrtne cijevi i željezo kruto.
Demeskinje tu se sablje krive,
Stoput vlaškom napojene krvi;
Tu jatagan u osmero visi;
Male nože prebrojit je teško;
Diljku pušku pozlaćenu lijepo
Vele puta zamjerit možeš.
Samokresom ni broja se ne zna.⁸³*

Date stihove možemo rastumačiti kao autorove retardacijske, štoviše digresijske elemente s dvojakom svrhom: s jedne pak strane recepijentima pobliže dočaravaju dojam napetosti i ozbiljnosti situacije dok s druge ponovno apeliraju na problem neravnopravnosti. Neravnopravnost dotiče vrhunac tijekom sakupljanja harača, kada kaže:

*(...)Gdje domilje krvi obilta
Do čadorja raja tužna,
Bijesan aga, neman ružna,
Harač, rajo, harač, riče
Hara, harač il još gore biće.
Harač. harač! Otkud raju harač?*

⁸³ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 43.

Otkud zlato, koji krova neima,

Mirna krova da ukloni glavu?

Otkud zlato koji njive neima,

Nego tursku svojijem znojem topi?

Otkud zlato koji stoke neima,

No za tuđom po brdijeh se bije?

Otkud zlato koji ruha neima?

Otkud zlato koji kruha neima?⁸⁴

Predočenim stihovima ne samo da je prikazana narodna i vjerska borba već i ona ekonomska. Naime s jedne su strane oni koji nemaju ništa, a s druge oni koji imaju sve, a i dalje tlače one prve, nastojeći im oteti i ono malo čime raspolažu. Dakle ponovno se može govoriti o Mažuranićevoj referenci na aktualno svekoliko stanje nepravde unutar kojega se nalaze narod pod tuđinskom vlašću. Dakako i to je svojevrsan apel prema Europi koja nije svjesna teških gospodarskih prilika slavenskoga naroda pod turskom silom. Primjerice:

(...)Hljeba, hljeba, gospodaru,

Ne vidjesmo davno hljeba!⁸⁵

Spomenuti su inficirani socijalni odnosi prikazani ne samo kod Mažuranića već se njima poslužio i Šimić kada kaže:

⁸⁴ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 35.

⁸⁵ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 35.

Mi smo siti. Mi smo siti.

A za druge nek se stara

*Onaj, tko ih stvara.*⁸⁶

Povežemo li Mažuranićeve stihove iz *Harača* sa Šimićevima dolazimo do zaključka kako Mažuranić vrlo vješto predbacuje kako Turcima tako i Zapadu – oni su ti koji ne pokazuju razumijevanje spram onih potlačenih, koji su prisiljeni sami nositi se sa svojom nevoljom, napose boriti se protiv nje. Raja će stoga za to vrijeme, makar simbolički, iskazivati svoj otpor koji Mažuranić pretače u sljedeće stihove:

(...)A što raja? – Što će raja tužna?

Zemlja e tvrda, nebo je visoko;

Plaćnijem srcem grozne sprave gleda,

*Plaćnijem srcem, al je suho oko.*⁸⁷

Dakle sada je posve razvidan antagonizam u kontekstu turske neskromnosti, hedonizma te napose bahatosti i neumjerenosti u uživanju u ovozemljskim blagodatima, u raskošnim šatorima, dok raja skapava od gladi. Također predočeni stihovi iznose i činjenicu potlačenosti naroda koji u robovskome položaju služi gospodaru, čime Mažuranić problematizira neslobodu ne samo Slavena već i Hrvata. Jezgrovito objašnjava kako obrađuju tuđu zemlju, brinu se za tuđu stoku, a sami nemaju ni krova nad glavom. Upravo se time izražava i negativna kritika nad stanjem Hrvata koji su vjekovima bili pijuni tuđe krune,

⁸⁶ Barac, Antun: *Mažuranić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945. str. 188.

⁸⁷ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 42.

koja je podređivala i ugnjetavala nacionalni identitet (usp. Buljac 2011:333 – 357). Raja je unutar predočenih stihova onaj trpni agens, koji ne pokazuje koliko mu je teško, a trpljenje ne samo da je činjenica konkretnoga djela u kontekstu samoga harača već je ono metaforička referenca na svekoliko trpljenje s kojim se Slaveni, napose Hrvati rezigniraju u odnosu na svoje vladare. Agin odnos spram raje razvidan je i unutar opisa njegova obraćanja njima, što također možemo shvatiti na razini ambivalencije pa aginim monologom progovara svaki onaj tiranin koji je na bilo koji način zaposjeo tuđe tlo, čime se ponovno referira na stanje u onodobnoj Hrvatskoj:

(...)Ajde, rajo, na noge se,

Na noge se, krsti, pseta.⁸⁸ (...)

Tiranin ne samo da otima tuđe, ubija i iskorištava narod već i ne poštuje činitelje njihova identiteta, a to je iz predočenoga vjera – na koju se u konkretnome primjeru podrugljivo referira. Svakako riječ je o problemu nametanja svojega identiteta tuđemu, što je za Mažuranića hrvatski nacionalni problem, kao skrivena potka predočenih stihova.

(...) A tko slabiji, ko proz vječni

San i klete sliša riječi,

I nemili ostan ćuteć

Poluizbjeglu vraća dušu,

Ter se miče i četveronoške

Po zelenu gmiže polju⁸⁹ (...)

⁸⁸ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 34.

Sve navedeno možemo sagledati ne samo kroz prizmu oslikavanja borbe između nemorala i morala, tiranije i borbe za slobodu nezainteresiranoj Europi već Mažuranić Turcima, toliko detaljno dočaravajući njihovu snagu, opremljenost i sigurnost u svoju nadmoć istovremeno izražava podsmijeh. Naime iako brojčano i oružjem nadmoćniji, oni ipak bivaju poraženima. Sve to zaokružuje i posljednjim pjevanjem, *Kobi*, kada kaže:

Čija e ovo okovana sablja?

To je sablja age Čenjigica,

Al žalosno uz bedricu visi.

Čije e ovo zlačano oružje?

To je oružje age Čenjigica,

Ali mirno o pojasnu hrđa.

Čije e ovo zlatno odijelo,

To e odijelo age Čenjigica,

Al od sunca ne odasijeva, jedno.⁹⁰

Dakle misao o tome kako je važna unutrašnja, a ne izvanjska raskoš potkrijepljena je stasavanjem agina lika, koji je početka slovio za kićena junaka, kojemu ta površinska snaga na koncu nije pomogla u borbi protiv pravde. Stoga se on na koncu posramljeno sagiba:

(...)Ter ti smjerno obje skršta ruke,

Ruke skršta, a prigiba glavu.⁹¹

⁸⁹ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 35.

⁹⁰ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Kob* Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 60.

Pređoćeni stihovi ujedno ćine kontrast u odnosu na one poćetne, iz prvoga pjevanja, kada autor agu opisuje:

Gledaj glavu, put nebesa,

*Gdje se oholo hrabra diže.*⁹²

Dakle razabiremo i konaćan aspekt pada, ćime Mažuranić apelira narodima Zapada kako svemu jednom dođe kraj. Kako svi oni koji se ohole svojom superiornošću jednom bivaju suoćeni s vlastitim padom. Bez obzira na to što je njihova pomoć izostala, Crnogorci su sami izvojevali svoju pobjedu. Osobno bih prokomentirala kako Mažuranić predviđa slićan pad svima onima koji su se, poput age, izdigli umišljajući si besmrtnost. Također u ćetvrtome pjevanju, *Haraću*, išćitavamo stihove kojima se nedvosmisleno implicira na nemogućnost pomirenja između turskoga i slavenskog elementa:

(...)Ćesto put se krst i Turćin nađu

Na dohvatu noža ljuta

Gdje mišljahu, puškomet je puta;

Ter se grle rukama gvozdjenijem,

Ter se ljube kljunom gvozdjenijem

Krst i prorok, dok jednoga reće:

*Tolika im mržnja srce peće!*⁹³

⁹¹ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Ćengića*, Kob Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 60.

⁹² Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Ćengića*, Agovanje Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 8.

⁹³ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Ćengića*, Harać Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 56.

Dakle pribjegavajući metaforici, Mažuranić slikovito apostrofira kontrast između dviju strana pozivajući se na povijesne zasade takvoga stanja. Time nas upozorava na ozbiljnost odnosa unutar kojega su postavljene sukobljene strane, odnosa koji ne priznaje kompromis kao potencijalni činitelj mira. Jedini način kojim se takvo stanje može okončati jest oružani sukob. Govoreći o tome Mažuranić se ne podaje ideji osvete kojom bi se kršćanska strana mogla poslužiti ne bi li odmazdila svoje žrtve. Naprotiv, on će i ovaj put ostati vjieran svojoj prezentaciji *krstjana* kao etički kompetentnoga i napose pravednoga naroda uvjerenoga u konačnu pobjedu morala:

(...)Ide četa. Kuda? Kamo?

Sam on znade, koj je gori.

Valje da je grešnik težak,

Na kog hoće da obori

Taku silu svrh nebesa,

*Sud njegove pravde vječne.*⁹⁴

Dok Turci poput pravih barbara ne poštuju nikog osim sebe niti se pozivaju ni na kakve religijske norme, Crnogorci su ti kojima tijekom čitavoga djela krepkost pruža viša instanca, a sve to autor podiže na razinu simbola unutar kojega iščitavamo ne samo sukobljavanje dvaju duhovnih elemenata, kršćanstva i islama, već dva načela unutar onodobnoga poretka svijeta, a to su nasilje i pravda (usp. Barac 1946: 183). Također razvidna je i onomatopeja kojom pjesnik dočarava prizor tutnjave u kršu, što je homerovski epitet Boga (usp. Živančević 1988: 253). Razvidno je da Mažuranić često prilikom polarizacije

⁹⁴ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Četa* Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 17.

likova pribjegava religijskoj okosnici, a što možemo protumačiti u svjetlu ozračja preporodnoga doba, unutar kojega je Mažuranić djelovao, a što dodatno poertava ilirističke tendencije za pozivanjem na humanističke zasade kao smislu egzistiranja cjelokupnoga ljudskog roda. Upravo se taj humanizam, kao krucijalna težnja epohalnih zbivanja unutar kojih Mažuranić djeluje, iščitava iz djela i na neprijateljskoj strani. Naime Mažuranić u jednom trenutku odmiče od uobičajenoga načina kojim opisuje lik Smail-age te i njega postavlja u položaj smrtnika i napose čovjeka preokupiranog nekim dubljim pitanjima, sklonog svojevrsnoj ranjivosti i napose vičnoga nečemu što je zajedničko i turskoj i slavenskoj strani, a to je narodna pjesma. Stoga unutar četvrtoga pjevanja pronalazimo stihove koji kažu:

(...)Pod čadorom aga sjedi,

Ter izmijenja tutum kafom,

Mrku kafu duhom paklenijem.

Ispod čalme čelo vedro

Namrštio mrskam tamnijem,

A junačko pod njim oko

Ko pramenom od oblaka

Namrčio, te mukom muči.

Misli aga svakojake misli:

Od balčaka i od djevojaka,

I od lova i od sokolova⁹⁵ (...)

⁹⁵ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač* Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 48.

Dakle aga suočen s mogućnosti vlastitoga poraza, koji ga tijekom čitavoga djela potajno intrigira, nastoji svoju nesigurnost izliječiti pribjegavši narodnoj pjesmi, što se postavlja kao simbol koji je imanentan ljudskome rodu, svojevrsan činitelj utjehe, svakodnevnog iskustva koje je zajedničko dvjema sukobljenim kulturama.

(...)Vjera moja, ti si pjevač dobar,

A ja željan gusal i pjevača:

De zapjevaj, da me želja mine.⁹⁶

Također spominjući se narodne pjesme, Mažuranić agu na trenutak lišava zvjerskoga karaktera kojim ga čitavo vrijeme opisuje.

(...)Al gdje glasne o stožeru gusle

Med oružjem junak spazi,

Stuknu malo bijes krvni,

A usladi krv se gorka

Ko nebeskijem skladom struna,

I, što krvi žed bje prije,

Sad postade pjesme žeda:

Tolika se slast iz pjesme lije!⁹⁷

⁹⁶ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač* Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 50.

⁹⁷ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač* Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 50.

Dakle iščitavamo i svojevrsnu pohvalu epske pjesme koja je jedina pozitivna postaja unutar čitavoga djelovanja turske strane. Istodobno možemo je shvatiti i kroz prizmu autorove svojevrsne pohvale književne umjetnosti, čime dotični, kao istaknuti ilirist i napose aktivist narodnoga preporoda, nastoji recepijentima prezentirati pozitivnu ulogu koja književnosti pripada u našim životima. Svojtvena je svima, i žrtvi i agresoru – jer jedina može doseći razinu besmrtnosti. Naime ona je svojevrsna kronika društvenih zbivanja, pa tako bilježi neke slavne minule događaje te ih prenosi u nezaborav generacijama. Upravo je stoga aga toliko osjetljiv na nju – on se nada postati junakom epske pjesme ne bi li ga generacije pamtile po junaštvu i pobjedi, a ne po sramoti kako je bio slučaj s Rizvan-agom, o kojemu mu je Bauk pjevao. Ta će ga strepnja na koncu i koštati vjere u sebe i rezultirati konačnim padom. Dakle epska pjesma na koju se autor poziva unutar djela progovara o padu jednoga krvnika, Rizvan-age, koji je poput Smail-age bio snažan po odijelu i sablji, ali bahat i nehuman te je na koncu doživio porugu raje:

(...)Ode šapat od usta do usta

Po ubavu polju Kosovome.

Što je dalje, sve to jače raste,

Dalje smijeh, dalje sprdnja raji,

Dok proniknu pjesma iz gusala,

Ter sad pjeva po Kosovu slijepac:

Hrđa bješe Rizvan-aga silni.⁹⁸

⁹⁸ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Harač* Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 52.

Dakle Mažuranić predočenim stihovima otkriva svu silinu spomenute epske vrste. Ne samo da simbolizira činjenicu kulturnoga identiteta naroda o kojima pjeva i nudi svekoliku humanističku dimneziju sintetizirajući ono zajedničko svim ljudima već preuzima ulogu potpomagača radnje. Naime svojim je sadržajem psihički djelovala na agresora, demoralizirajući ga i podsjetivši na neumoljivost pravde. Time nas Mažuranić još jednom implicitno podsjeća na temeljnu ideju pobjede morala i dostižnost pravde, što je dokazana činjenica jer je bilježi i sama epska pjesma. Nadalje Mažuranić vješto iskazuje svoje poštivanje turske, neprijateljske strane jer ne zaobilazi i njih na trenutak izdići iznad razine pukog animalizma kakvima se uglavnom prikazuju. Upravo tim elementom ponovno podvlači razliku između njihova barbarstva, nepoštivanja ni naroda niti vjere svojih protivnika i našega civiliziranog i napose humanističkog pogleda na svijet. Postoje i određene teorijske frakcije koje su pojavljivanje epske pjesme u kontekstu bliskome agi tumačile kao mogućnost agina slavenskoga podrijetla. Naime ako je aga pripadao slavenskim korijenima, za njih ga i dalje vezuje epska narodna pjesma, a onda se njegova mržnja i nasilje spram raje – braće, čini besmisleno i napose uzaludno (usp. Barac 1945: 180-181). No, te su tvrdnje odbačene jer aga je ipak tijekom čitavoga djela beskompromisno opisivan kao Turčin:

(...)Turčin reče, ali mrijeti

Za krstovu vjeru svetu

Teško nije, tko se za nju bije.

Smaknu Ture toliko junaka.

Turčin tuge za krstove neima.

*Aga stoji, ini Turci stoje.*⁹⁹

Ili pak:

(...)Smaknu Ture toliko junaka,

Posmica ih, srca ne iskali.

*Što bez straha svi su pred njim pali.*¹⁰⁰

Dakle nedvojbeno je Čengićevo tursko podrijetlo pa infiltraciju narodne epske pjesme nije adekvatno tumačiti spomenutom teorijom o njegovim potencijalnim slavenskim korijenima. Upravo nam predloženi stihovi sugeriraju i koliko je snažan bio agin gnjev spram slavenske raje čime Mažuranić ponovno informira europske sile o teškome stanju Slavena, a agu neprijeporno svrstava u red beskompromisnih tiranina. Vrhunac blagovanja pravednosti i junaštva svakako je iskazana interpolacijom epske pjesme koja predstavlja svojevrsnu postaju obrata – obrata koji označuje konačnu pobjedu slobode koju je naizgled bespomoćna raja samostalno izvojevala i bez pomoći centralističkih sila, čime autor istodobno izražava svoje ogorčenje spram njihove politike nemiješanja te legitimizira oružani sukob kao jedini dostupan im izlaz iz inferiornosti koja ih je snašla.

⁹⁹ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Agovanje* Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 6.

¹⁰⁰ Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića, Agovanje* Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 7.

5. ZAKLJUČNA RIJEČ

Mažuranićevo djelo *Smrt Smail-age Čengića* ističe ne samo pučku već i sociološku i napose nacionalnu paradigmu. Stoga ep valja promatrati uključivši spomenutu premisu što Mažuranića svrstava u red kozmopolitskih pjesnika naglašenih tendencija spram književnome kanonu što podrazumijeva epsku strukturu njegova stvaralaštva. Pored Mažuranića valja spomenuti i makedonskoga pjesnika Đorđija M. Pulevskog, koji je svojom zbirkom *Makedonska pesmarka* također progovorio protiv tiranije i sile osuđujući pritom oglašenu zapadnu Europu (usp. Kalogjera 1999: 147). Problemi interpretacije i nadinterpretacije zalaze i u kontekst književnosti, ali i znanosti, stoga i interpretativni tekstovi imaju mnoge svoje književne prezentacije, što je aktualno i u kontekstu Mažuranićeva epa, unutar kojega su mnogi komentatori¹⁰¹ pokušali pronaći vlastiti svijet. No, pored negativnih kritika, Mažuranićevo je djelo svojim tematskim preokupacijama anticipiralo i najavilo poetiku Silvija Strahimira Kranjčevića, koji je svojim pjesmama također progovorio protiv spomenute problematike (usp. Živačević 1984: 269). Bez obzira na kritičke kontroverze neprijeporno je kako se o Ivanu Mažuraniću i danas neprestano piše, pa njegova književna baština ne pripada prošlosti, već se neprestano aktualizira unutar suvremenih društvenih situacija. Također njegov je književni jezik nadržastao suvremeni izražajni repertoar, što iščitavamo iz njegova nastojanja da se leksički približi svim oblicima riječi, čak i onima koje su dio pasivnoga leksika čime je decentralizirao jezično pitanje te pomakao fokus s unutar zajednice najfrekventnijega jezičnog varijeteta te na svojevrstan način vlastitim primjerom potkrijepio tendencije ravnopravnosti o kojima unutar djela progovara. S obzirom na sve rečeno Mažuranić je svojim epom *Smrt Smail-age Čengića* jezgrovito, ali sadržajno upotpunjeno iznio kroniku jednoga vremena zaovijenoga velom dominacije turskoga imperija i položaj slavenskoga

¹⁰¹Primjerice Kovačičeva travestija *Smrt babe Čengićkinje*.

naroda u odnosu na izravnoga neprijatelja, ali i onoga neizravnog odnosno indiferentnu Europu. Također nudi i svekoliku poruku uzaludnosti očekivanja nečije pomoći, već osvještava potrebu za djelovanjem vlastitim snagama čime se unutar djela opravdava oružani sukob kao jedino rješenje neravnopravnosti situacije između dviju strana. S obzirom na to djelo ima tendenciju neprestanog aktualiziranja i prispodobljivanja s kontekstom suvremenosti. Konačnu poantu svojega svekolikog javnog, ali i privatnog djelovanja izrekao je i sam autor i to aforizmom, ujedno citatom iz djela *Hrvati Mađarom: Koji se poziva na pravo ostojenja, na pravo se jačega poziva; a koji se poziva na pravo jačega, na mač se poziva; a onome koji se poziva na mač, mačem će se, kada ustreba, vjerujte mi, odgovarati* (usp. Živančević 1984: 342).

6. SAŽETAK

Tijekom razdoblja narodnoga preporoda, u vremenskome intervalu od 1835. do 1840. godine, objavljena su mnoga djela, od kojih su poznatija: *Glagovkinje* i *Kosjenke ilirske* Ljudevita Gaja, *Pjesme i pripovijetke*, Vjekoslava Babukića, *Dramatička pokušnja* Dimitrija Demetra, *Đulabije* Stanka Vraza, *Početak, napredak i vrijednosti literature ilirske* Dragutina Seljana i druga. Nominalna je odlika ilirskoga pokreta svijest o vlastitoj naciji u kombinaciji s kozmopolitizmom. Posebno se ističe ideja slavenstva, odnosno tada nazivana idejom panslavizma (usp. Živančević 1984: 50). Ivan Mažuranić relevantan je predstavnik hrvatske književnosti, ali i političkoga života spomenutog vremena. Svjestan podložnosti svojega naroda europskim hegemonijskim silama, pod čijim vodstvom ne samo onodobna Hrvatska već i sve slavenske zemlje nisu pronašle potrebno utočište, Mažuranić se priklonio ilirskome pokretu s ciljem ostvarivanja nacionalnih interesa. Mažuranić je svojim djelom *Smrt Smail-age Čengića* prvenstveno progovorio o potrebitosti svakoga naroda na *jednakost, slobodu i bratstvo*¹⁰² dok se na putu do ostvarivanja spomenutog poziva na općeljudske moralne vrijednosti u okviru kojih stremi ka neprestanoj ideji inkluzije – dakle postavljanjem crnogorske nacije u okosnicu epskoga sukoba poništava potencijalnu jednostranost svojih tendencija. Svojim istupom ne samo protiv turske tiranije već i protiv euproske indiferentnosti, koja se može protumačiti kao pasivna tiranija, a što je ujedno i krucijalna problematika ovoga rada, Mažuranić je ostvario ideološki kompetentno, sadržajno jezgrovito i napose umjetnički doručeno djelo koje je i danas, unatoč mnogim književnopovijesnim negativnim komentarima, aktualno.

¹⁰² Frangeš, Ivo: *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986. str. 130.

7. POPIS LITERATURE

IZVORI:

1. Demeter, Dimitrije: *Grobničko polje*, Bulaja naklada, Zagreb, 2013.
2. Mažuranić, Ivan: *Smrt smail-age Čengića*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008.
3. Mažuranić, Ivan: XIV i XV pjevanje iz Gundulić, Ivan: *Osman, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1964.
4. Mažuranić, Ivan: *Velika Ilirija, prva kitica, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zora i Matica hrvatska, Zagreb, 1965.
5. Mažuranić, Matija: *Pogled u Bosnu*, Bulaja naklada, Zagreb, 2013.

LITERATURA:

1. Babić, Dragomir: *Kronologija života Ivana Mažuranića iz Mažuranić i Crna Gora*, Zbornik, glavni urednik: Prof. dr. sc. Milorad Nikčević, Cetinje – Osijek, 2011. str. 29 – 35
2. Babić, Josip: *J. G. Herder i njegove ideje kod Ivana Mažurnaića iz Mažuranić i Crna Gora*, Zbornik, glavni urednik: Prof. dr. sc. Milorad Nikčević, Cetinje – Osijek, 2011. str. 177 – 189.
3. Balta, Ivan: *Neke značajke socijalno-ekonomskih prilika u Hrvatskoj i Slavoniji za vrijeme Ivana Mažurnaića iz Mažuranić i Crna Gora*, Zbornik, glavni urednik: Prof. dr. sc. Milorad Nikčević, Cetinje – Osijek, 2011. str. 189 – 213.
4. Buljac, Miljenko: *Pučka, nacionalna i nadnacionalna paradigma u znanstvenim pristupima Mažuranićevim djelima iz Mažuranić i Crna Gora*, Zbornik, glavni urednik: Prof. dr. sc. Milorad Nikčević, Cetinje – Osijek, 2011. str. 333 – 357.

5. Barac, Antun: *Mažuranić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945.
6. Frangeš, Ivo: *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986.
7. Ježić, Goran: *Životopis Ivana Mažuranića iz Mažuranić i Crna Gora*, Zbornik, glavni urednik: Prof. dr. sc. Milorad Nikčević, Cetinje – Osijek, 2011. str. 25 – 27.
8. Kalogjera, Goran: *Odnos prema slobodi, tiraniji i europskim silama u djelima Ivana Mažuranića i Đorđija Pulevskog*, iz *Tabula*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, I. izdanje, Pula, 1999. str. 145 – 157.
9. Nikčević, Milorad: *Demonški karakter lika Smail-age Čengića Ivana Mažuranića u istočnoeuropskome i zapadnoeuropskome kontekstu iz Mažuranić i Crna Gora*, Zbornik, glavni urednik: Prof. dr. sc. Milorad Nikčević, Cetinje – Osijek, 2011. str.123 – 149.
10. Pavešković, Antun: *Pogovor iz Smrt Smail-age Čengića*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008. str. 69 – 86.
11. Strčić, Petar: *Ishodište i temelji života i djela te baština Ivana Mažuranića i njegova roda iz Mažuranić i Crna Gora*, Zbornik, glavni urednik: Prof. dr. sc. Milorad Nikčević, Cetinje – Osijek, 2011. str. 113 – 123.
12. Štokčević, Alojz: *Mažuranićeva domovina u političkom konceptu Ilirije iz Mažuranić i Crna Gora*, Zbornik, glavni urednik: Prof. dr. sc. Milorad Nikčević, Cetinje – Osijek, 2011. str. 747 – 765.
13. Živančević, Milorad: *Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad; Globus, Zagreb, 1985.